

Світлана Степаненко та її студія «Кінематографіст»

Лариса Брюховецька

Світлана Іванівна Степаненко (1939–2021) – українська продюсерка, сценаристка, редакторка, директорка кіностудії «Кінематографіст». Фахівець з бездоганною репутацією, людина чистого сумління і почуття високої відповідальності за свою справу і людей, з якими працювала. Людина широкого світогляду, завжди відкрита до світу і його цінних явищ та постатей української культури.

Можна тільки здогадуватися, чого їй вартувало в складні, турбулентні часи тримати студію на плаву. Та вона належала до тих, хто не боявся труднощів, умів їх долати, працювати не завдяки, а всупереч обставинам. Вона мужньо утримала студію упродовж 30 років, а в останній період – у хорошій творчій формі. «Кінематографіст» – це така собі планета творчих людей а ще багато фільмів переважно пізнавального і дослідницького характеру. Світлана Іванівна підтримувала цікаві ідеї, нерідко сама їх продукувала. Для початкуючих кінематографістів була не тільки продюсером, а й учителем, готовим підтримати і допомогти.

Мене зі Світланою Іванівною єднали спільні переконання. Спілкування з нею було приємним: її спокійний голос, доброзичливість, слухні судження були підтримкою в суєтних буднях. Цінуючи її професійний досвід, я іноді зверталася до неї за порадами, й вони були завжди мудрі й виважені.

Наша перша зустріч відбулася 1998 року, коли на її пропозицію в журналі «Кіно-Театр» ми надрукували спогади про її чоловіка, Віктора Кісіна (1933–1997), відомого режисера, талановитого педагога, новатора у розвитку телережисури, засновника відповідної кафедри в КНУТКіТ ім. І. Карпенка-Карого. Це стало початком нашої співпраці – на сторінках журналу ми познайомили читачів зі студією «Кінематографіст», яку вона 1988 року заснувала разом зі своїм чоловіком, і це була одна із перших приватних ініціатив у професійному середовищі (після появи студії «Контакт» Лариси Роднянської 1987-го). Згодом про себе заявили ще дві студії – «Телекон» Ігоря Кобрини та «ВІАТЕЛ» Василя Вітра – до речі, обидва були учнями Кісіна.

Вражав творчий неспокой та постійний креативний стан Світлани Степаненко. Вона загорялася творчими ідеями. Наприклад, коли побувала на відзначенні 10-річчя журналу «Кіно-Театр» в Галереї мистецтв Національного університету «Кієво-Могилянська академія», де саме експонувала-

Світлана Степаненко.

ся виставка іконопису і де нас вітав фольклорний гурт «Божичі», незабаром студія випустила документальний фільм молоді режисерки Анастасії Харченко «Божичі», що показав їхній оригінальний репертуар і мандри Україною цього колективу. Було дуже приємно й радісно, що наше скромне свято надихнуло Світлану Іванівну на цю ідею.

Світлана Іванівна, коли мала вільну хвилину, телефонувала, розповідала про нові роботи. Ми обмінювалися думками про ситуацію в українському кіно. Якось вона запитала: «Ви дивитися серіал "Слуга народу"?» – «Ні», – відповіла я. «А даремно», – спокійно констатувала. Моя реакція у відповідь спокійною не була: «Як можна це дивитися? Це не фікція, це фальш. Після того, як мені довелося мимо власної волі впродовж кількох годин, коли їхала в маршрутці до іншого міста, дивитися "Квартал-95", я не сприймаю їх органічно. Це гумор низького рівня, замість акторської гри – кривляння». На відміну від мене, Світлана Іванівна побачила в цій продукції потенціал не мистецький, а політичний.

Робота студії, очолюваної Світланою Іванівною, була спрямована переважно на документальне кіно. На самих початках з нею співпрацювали документалісти Георгій Давиденко («Кисловодськ: проблеми охорони здоров'я»), Ігор Негреску («Київ історичний»), В. Бажай («Опера»), режисери «Київнаукфільму»: С. Лосев («Чарівна професія»), Альберт і Людмила Серебренікови («Інфореконом-система»), А. Борсюк («Ботанічний сад») та багато інших.

У часи «перебудови» на перший план виходили політичні проблеми, на які студія оперативно реагує, і, продовжуючи випускати стрічки на замовлення різних інституцій, звертається до гострих актуальних тем. Знаковим у соціально-політичному вимірі став документальний фільм «Без сенсацій» (С. Степаненко, В. Кісін, П. Молодид) про події на шахтах Дніпропетровської та Ворошиловградської областей 1989 року – його показали навіть по Центральному телебаченню. Того ж року студія випустила ігровий бойовик «Проект "Альфа"» Євгена Шерстобитова про протистояння вітчизняного й американського флотів у Чорному морі, що сталося у зв'язку із запуском буя-розвідника. Стрічка доступна в мережі, але, оскільки її там викладає росія, подають її як російську продукцію.

1990-й рік був найпродуктивнішим: серед п'яти десятків стрічок особливу симпатію викликають назви «Повернення до життя» (про Інститут О. О. Шалімова) Олександра Фролова та «Українську книгу – в кожний дім» Сергія Лицецького. Наступного року студія випускає цикл фільмів про українські Карпати, а також трилогію про народження, становлення і розквіт українського кіно Альберта і Людмили Серебренікових, матеріал для якої автори черпали з кіноархівів різних країн – робота і до сьогодні залишається якісним матеріалом для вивчення історії нашого кіно німого періоду. 1993-го року «Кінематографіст» популяризує Францію, її пам'ятки та видатних персоналій, дублюючи французьку продукцію українською мовою. Цікаво простежити, як студія реагувала на потреби суспільства періоду соціально-політичної трансформації, пропагуючи цілком практичні речі, зокрема, пов'язані зі службою зайнятості й вибором професії. 1995 року виходить фільм Віктора Кісіна «Таїнства Києво-Печерської лаври» про реконструкцію архітектурних пам'яток на цій території – тема не випадкова, адже на той час кінофакультет, де викладав Віктор Борисович, містився в одній із будівель заповідника. Парк «Софіївка» в Умані, «Намісто Славутича» – про стародавні міста Київ, Канів, Черкаси, Переяслав-Хмельницький – ці та інші роботи висвітлювали скарби минулого і сучасного України. 1998 року у фільмі «Україна. Шлях до європейського дому» Романа Ширмана і Михайла Лебедева студія звернулася до теми, що залишається актуальною й досі.

Якісні зміни настають у десятиліття 2000-х. Завдяки тому, що для прем'єра, а згодом і Президента України Віктора Ющенка, обізнаного з історичним минулим України та її діячами, не байдужими були питання культурного розвитку, держава почала виділяти кошти на кінематограф. Студія набула нового дихання. На цьому етапі Світлана Степаненко знаходить кошти для фільму «Леопольд, або Втеча від свободи» Романа Ширмана про Захер-Мазоха. Продовжується одна з провідних тем – відкриття привабливих сторінок рідної країни, зокрема, у стрічці «Козацький край» того ж режисера. В далеку Бразилію полетів Сергій Буковський з оператором Едуардом Тимліним знімати стрічку «Terra vermelha» про поселення тамтешніх українців, що колись туди емігрували. Того ж,

2001-го, року Ольга Самолєвська зняла стрічку «Катерина Білокур. Послання», проникливу розповідь про геніальну художницю з Яготина. Це був не перший фільм про неї, але ця художниця Божою милістю заслуговує на багато кінематографічних інтерпретацій. Наступного року виходить стрічка «Ах, не говоріть мені про любов!..» про Маргариту Криницьку – акторку, яка втілила у фільмі «За двома зайцями» Проню Прокопівну (варто нагадати, що в 1990-х доволу стрічки був справжній ажіотаж). Про цю акторку – народну артистку України – розповіла режисерка Наталя Соболева (приз МКФ «Золотий витязь»). У співпраці з режисерами О. Роженом і А. Роженом Світлана Степаненко створює фільм про ще одну народну художницю – геніальну Марію Примаченко «Птахи гнізда Марії» (2003). Варто було б розшукати і зробити доступним глядачам цей фільм, адже 2023 року творчість української художниці спричинила сенсацію у світі: у травні її роботи стали частиною головної програми Венеційської бієнале, а про її творчість написали такі медіа, як The Guardian і The Times. В Україні кошти від продажу її роботи, яку здійснив Фонд Притули, принесли пів мільйона доларів для Збройних сил. Але, на жаль, сприяли цій хвилі зацікавленості трагічні обставини: повномасштабна війна в Україні та знищення російськими окупантами музею в Іванкові, де зберігалася частина спадщини мисткині (на щастя, роботи вдалося врятувати).

Як бачимо, у 2000-х обличчя «Кінематографіста» визначають цікаві мистецькі проекти. Помітно меншає замовників на рекламні й просвітницькі фільми, але існує запит на українську культуру – і на цей запит Світлана Степаненко оперативно відгукується. І якщо можливість здобути на них кошти була реальною, то пробитися з українськими фільмами на телеканали було практично неможливо, але вона робить усе, аби глядачі побачили фільми, випущені її стараннями. Назва зобов'язує, і студія знову звертається до історії українського кіно – цього разу запропонувавши діалогію «Десята муза в Україні», яку реалізує режисер Георгій Шклярєвський (третю частину циклу, фільм під назвою «Від війни до весни» поставила 2008 року Надія Кошман).

Виходячи з того, що українці недостатньо знають свою багатющу культуру, директорка «Кінематографіста» постійно розширює обрії пізнання, залучає до співпраці молодь: окрім Анастасії Харченко з «Божичами», Надія Кошман зняла стрічку «Рай» про художницю з Херсонщини Поліну Райко, яка розписала стіни і стелю своєї хати (після підризу московськими окупантами Каховської ГЕС її хату-музей затопило). Дебютувала на студії стрічкою «Мольфар» і відома нині Олеся Моргунець-Ісаєнко.

2006 року з нагоди 150-річчя видатного українця виходить документальний фільм «Іван Франко» Михайла Лебедева. Хтось скаже: що нового можна додати, якщо про Франка написано дуже багато і фільми виходили?.. Таке питання, однак, безпідставне. Насамперед тому, що Іван Франко – і як письменник, і як громадський і політичний діяч, і як особистість – невичерпний. А по-друге, з'явилася

можливість реінтерпретації національних надбань, час незаідеологізованого погляду на творчість і долю наших класиків. Коли Світлана Іванівна задумала цю стрічку, я порадила їй звернутися до Романа Горака. Цей дослідник життя Франка тодішній директор Меморіального будинку-музею Франка у Львові прислужився авторам фільму як науковий консультант, значно розширивши і поглибивши первісний задум. Таким чином біографічно-пізнавальна стрічка піднялася до рангу цікавого дослідження, й не тільки гідно доповнила кінематографічну франкіану, а й стала новим її кроком. Задіяно чимало іконографії у вигляді фотографій, архівних та музейних документів, інтер'єри меморіального Будинку-музею у Львові, зйомки місць, де бував Франко. Цементує цей об'ємний матеріал погляд на нього нашого сучасника – тут став у пригоді актор театру і кіно Олексій Богданович. Як ведучий він проникливий і щирий, його голос за кадром і періодична присутність у кадрі стає тим камертоном, який налаштовує на сприйняття фільму не відсторонене, а емоційне. Чимало кінематографічних зусиль зводиться нанівець через блокування виходу фільмів до аудиторії. Світлані Степаненко вдалося пробитися на телебачення. Фільм було показано на УТ-1 (вранці й пізно ввечері) в день народження Франка. А напередодні на прес-показ у Будинку кіно вона запросила одного з учасників фільму – Рональда Тарасовича Франка (онука), і після перегляду він відповідав на запитання присутніх, детально описавши долю нащадків свого видатного діда.

Місце цього фільму доречне і в навчальному процесі: він потрібний і в школах, і в університетах, для того, аби наблизити учнів та студентів до класика, адже фільм розширює пізнання – насамперед про особистість Франка.

Ще двом геніальним українцям присвячено фільми, випущені 2008 року: «Діалоги. Валентин Сільвестров» (режисер Доріан Супін), «Святослав Гординський. Повернення» (режисер Тарас Ткаченко), які також цілком заслужено вважаються здобутком студії.

В часи Януковича студія не випускала фільмів: україноспрямовані проекти до фінансування не допускалися, тож Світлана Степаненко змогла відновити роботу тільки 2014 року. 2016 року студія випустила досить вагомий твір – «Загальний зшиток» Юлії Лазаревської за сценарієм Сергія Тримбача, фільм про Олександра Довженка у часи війни. Вагомість стрічки – в розширенні пізнання особистості Майстра, а також як способі популяризації його імені. Шкода тільки, що не знайшлося – ні серед кінематографістів, ні серед авторитетних громадських чи політичних діячів – людини, яка б усвідомлювала цінність кіне-

матографічних зусиль і змогла б якимось чином змінити ситуацію, повернути приватні телеканали від надмірної політизації суспільства до плекання й популяризації культурних надбань, прищеплення нашим громадянам поваги до власної культури, а відтак – і самоповаги.

2019 року вийшли два далекі один від одного за тематикою, але цікаві фільми: «Зірка Давида Черкаського» (режисер Сергій Волков) та «Імені Івана Виговського» (режисер Олег Володкевич за сценарієм Богдана Жолдака) – обидва документально-ігрові. В останньому постановники реконструювали знамениту Конотопську битву, багато століть замовчувану російською історіографією. Прем'єри цього фільму, що не змогла відбутися в березні 2020-го через

Зліва направо: Лесь Танюк, Світлана Степаненко, в другому ряду Наталя Пономаренко, Віра Доленко, Ганна Веселовська на презентації книги «Українські обличчя кіно й театру». НАУКМА, 2012.

пандемію і карантин, Світлана Іванівна не дочекалася. Вона віддано працювала в кінематографії, в ранні 1990-ті її студія забезпечувала роботою режисерів науково-просвітницького кіно, а після Помаранчевої революції було створено кілька фільмів, які увійшли в золотий фонд кіно України. Фільми студії про Івана Франка, Олександра Довженка, Святослава Гординського, Катерину Білокур, Марію Примаченко та багато інших варто показувати регулярно, аби українці знали своїх світочів.

Світлана Іванівна була скромною людиною, не дбала про самопіар, вона робила все, щоб студія «Кінематографіст» працювала для України, для утвердження її національної самобутності. Вона продюсувала багато фільмів, і за це їй велика шана. І вдячна пам'ять. Її, ерудованого й енергійного фахівця українського кіно, дуже не вистачає.